

בגדרי קנין קידושין

בסוגייתין ג' שיטות, בגדרי קנין קידושין. המשנה בתחילת הפרק מונה את דרכי הקנין, כסף שטר וביאה. צריך עיון איך קנינים אילו פועלים, וכן לברר מהו הדבר שאותו האיש קונה. האת האישה, את אישותה וכו'. וכן מהי הגדרת כסף הקנין לשיטות השונות באחרונים.

שיטה ראשונה - רש"י, הרמב"ם והמאירי

לשיטה זו האיש והאישה מסכימים ביניהם לחיות יחדיו. ועל זה עושים מעשה קנין, על ההסכמה הזאת. על מנת שהאישה לא תקבל קידושין מאיש אחר. לפי דרך זו, מעשה הקנין לא קונה אותה אליו, אלא מבטיח את זה שהיא לא תצא, בעצם כובל אותה אליו.

ברש"י (ב' ע"א) כך משמע - בד"ה "וקונה את עצמה - להיות ברשותה להנשא לאחר". ז"א כשרוצה לצאת, הגט שהיא מקבלת זה קנין על היכולת לקבל קידושין לאחר. זה לא קנין לשחרר את אישותה וכד', אלא על היכולת להנשא לאחר.

וכן אפשר גם לדייק מלשון הרמב"ם בהל' אישות פ"א ה"א:

"קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק אם רצה הוא והיא לישא אותה מכניסה לביתו ובוועלה בינו לבין עצמו ותהיה לו לאשה, כיון שנתנה תורה נצטוו ישראל שאם ירצה האיש לישא אשה יקנה אותה תחלה בפני עדים ואחר כך תהיה לו לאשה שנאמר כי יקח איש אשה ובא אליה". רואים שההבדל שבין קודם מתן תורה לאחריה היא רק תוספת הנק' של הקנין שלא תוכל לצאת כשתרצה, ע"ג ההסכמה ההדדית שלהם לחיות יחד, "רצה הוא והיא". הקנין הוא לא הקידושין, הוא חלות על גבי הקנין. וכמו כן מצינו גם ביציאתה לגבי גויים, (שזה כמצב היאשות בישראל לפני מתן תורה), שאומר הרמב"ם בהל' מלכים פ"ט ה"ח "ומאימתי תהיה אשת חבירו כגרושה שלנו משיוציאנה מביתו וישלחנה לעצמה, או משתצא היא מתחת רשותו ותלך לה, שאין להם גירושין בכתב, ואין הדבר תלוי בו לבד, אלא כל זמן שירצה הוא או היא לפרוש זה מזה פורשין". הכל היה תלוי ברצון, ואחרי מתן תורה צריכים גט ע"מ לקנות את עצמה בשביל שתוכל למכור את עצמה לאחר.

במאירי בריש מסכתין הדברים עוד יותר מפורשים-

"והענין הוא שקודם מתן תורה לא היה להם אישות אלא כשהיה אדם פוגע אשה בשוק וישרה בעיניו היה מדבר בינו לבניה בענין הנשואין ואם נאותין זה לזה מכניסה לביתו ועומדת עמו והיתה לו לאשה וכן כשהיו מתקוטטין זה בזה היה הולך לו זה מכאן וזה מכאן ומתוך כך לא היתה אימת בעל מוטלת כל כך על האשה שתחוש למניעת עבודתו או לסטות מתחתיו או לקפוץ בנדרים מדרך כעסה עליו ולא היה אצלם קשר חזק בענינים אלו אלא ביבוס שהיה מוכרח אצלם בלא שום פירוד לסבה קדומה באמונתם בענין הנפש וכשנתנה תורה נצטוו להיות ענין האישות בקשר חזק באירוסין ונשואין ובעדים ובכתבה ושלא יוכל לשלחה אלא בגט". יסוד הדברים דומה, הקנין נעשה על גבי הסכמתם ע"מ שלא תוכל ללכת ולמכור עצמה לאחר כשתרצה.

שיטה שניה - האבני מילאים

האבני"ם בסימן מ"ד ד', דן לגבי מקור הקידושין. והוא לומד שכל יסודם נובע מהאיסורים שיש לאשת איש לעלמא. איסורי כריתות וכד'. ובתשו' מוסיף הוא שזה עובד ע"י מעשה קנין בלי חלות

במציאות. ומתוך כך אסורה על העולם. והדבר צריך בירור. איך עובד האיסור על עלמא, ואת מה קונים.

שיטה שלישית- הפנ"י (הנצי"ב)

האבנ"מ שם, מביא את שיטת הפנ"י שאומר שהוא קונה אותה, ואחרי קנינו אין לה יד להמכר לאחר. בעצם קונה את אישותה אליו, וכמו חפץ הנקנה שאחר מכירתו איני יכול למכרו שוב, כך היא, אינה יכולה להמכר לאחר. אין לה יד. הנצי"ב בתשו' כותב כעין אותו הרעיון. שו"ת משיב דבר חלק ד סימן לה

"אלא הענין הוא שאשה היא קנויה ומקודשת ושני דברים הם דקנין הוא שהיא מחויבת להזקק לבעלה כמו שהעבד מחויב לעשות מלאכת בעליו, וקידושין שהוא כהקדש, היינו שהיא אסורה לאחר, ותרי מילי נינהו, דאי מצד שקנויה היא לבעלה היתה נחשבת כגזלנית אם היתה נותנת דודיה לאחר, ולא יותר, וכמו עבד שעשה מלאכתו לאחר בשעה שהיה לפניו מלאכת אדונו שאינו אלא כגזלן, ותו היה עולה עה"ד שאם יתן לה הבעל רשות להזקק לאחר הרי היא מותרת כמו בעבד שהרשהו בעליו לעשות לאחר, מש"ה היא מקודשת שאין לה פדיון אלא בגט או במיתת הבעל ואי משום הקדש לא ידענו שהיא מחויבת וקנויה לבעלה ולא ידענו אלא שהיא אסורה לאחרים ע"ז אמרינן שהיא קנויה לבעלה" אותו יסוד אומר הוא שקנאה כעבד שאינו יכול לעבוד לאדון אחר, אין לו יד למכור את עצמו לאחר. הוא משועבד אליו. (נכון דיש צד לחלק, שהפנ"י אומר שזה רק אי יכולת אישותית למכור את עצמה לכמה אנשים, הנצי"ב זה יותר כמו חפץ רגיל. אי יכולת ממונית. וצ"ע).

תוד"ה "דאסר"

לכאורה שתי הדרכים הללו הינם פשט בתוד"ה "דאסר" (בי):

"דאסר לה אכ"ע כהקדש - והרי את מקודשת לי כלומר להיות לי מקודשת לעולם בשבילי כמו (נדרים מ"ח ע"א) הרי הן מקודשין לשמים להיות לשמים ופשטא דמילתא מקודשת לי מיוחדת לי ומזומנת לי ומיהו אם היה אומר טלית זו מקודש לי אין נראה שיועיל דגבי אשה במה דמתיחדת להיות לו היא נאסרת לכל אבל בכך וטלית לא שייך למימר הכי". יש באחרונים שני כיונים להסביר את התוס'.

(א) יש שאומרים שהכל הסבר אחד ואין הבדל בין ההתחלה של תוס' לפשטא דמילתא. דמקודשת לי היינו מקודשת לעולם בשבילי והוסיפו התוס' דפשט הלשון הוא מיוחדת לי. לפי"ז הפשט הוא - "הרי את מקודשת ואסורה כהקדש לעולם בעבור היותך מיוחדת לי". כך לומד העצמות יוסף בסוגיא.

(ב) דרך אחרת, אותה אפשר לראות בחזו"א (סי' קמ"ח) "וטעם לשון זה משום דאסר לה אכ"ע כהקדש, ושמשו בלשון זה על ענין איסור א"א, והוסיפו שענין הקדש הוא לשון הזמנה והפרשה לדבר מיוחד, וכשאנו מכנים את האיסור בלשון הקדש, הוא על שם שהאיסור נעשה ע"י שהופרש והוזמן לתעודתו, והלכך גם לענין איסור א"א ראו חכמים לשון נאות לשון מקודשת שמורה על שאסורה לכו"ע ע"י הפרשה והזמנה כאחד, ומיהו קדם שפרסמו חכמים לשון מקודשת למטבע קידושין לא היה מקודשת לשון קידושין... ולכן באמר לחברו הא לך כסף ותהא טליתך מקודש לי אין זה לשון קנין."

מבין החזו"א שבפשט תוס' הראשון יש פה איסור לעלמא מכיון שיחדתי אותה לי, כל היחס ביניהם נובע מאיסורים לעלמא ומהיחוד לי. היחוד פה לא יוצר מעשה קנין אלא משנה את מציאות האישה שתהיה כהקדש, וכמו שבהקדש הוא משנה את החפץ להיות קדוש ומתוך כך קנוי לשמים. לעומת זאת הפשטא דמילתא זה מקודשת לי - דרך קניני. וכשאומר הרי את מקודשת לי הרי את קנויה לי, וכן בהקדש הוא מקנה את החפץ לשמים. וזה הנפק"מ שמביא תוס' שלפשטא דמילתא יוכל לקנות אך לרישא לא.

לכאוי דרך זו השניה, החזו"א, בזה נחלקו האב"מ והפנ"י. האב"מ יסבור כשיטה הראשונה שבתוס, שכל המקור לקנין זה רק מסיבת האיסורים. ולעומתו הפנ"י יבין כפשטא דמילתא, שיש פה קנין ממשי. ועדין צריך ביאור מהי סברת האב"מ, איך זה פועל במציאות.

מחלוקת סמ"ע ט"ז

לכאוי אחרי מח' האחרונים שהבאנו בהבנת גדרי הקנינים, צריך להסביר את מה קונים בקנין זה. ואיך זה פועל במציאות. (בעיקר לסברת האב"מ)

בחו"מ סימן ק"צ, א' ישנה מח' הסמ"ע והט"ז בגדרי הקנינים. הסמ"ע - "ואיירי דוקא כשנתן לו השווה פרוטה על דמי הפירעון והשאר זקף עליו במלווה או לא עייל ונפיק אזוזי... או כשכל שיווי המקח אינו אלא פרוטה..." הט"ז - "... וזה פשוט דבאישה קונה אותה דך נתינה לחוד, לא בתורת שיווי"

דרך ראשונה

בפשטות אפשר להסביר את מחלוקתם שלשיטת הסמ"ע כסף הוא שווי, ותשלום לדבר שמקבלים, ז"א שנוצרת מציאות שע"י התשלום העיסקא יוצאת לפועל. ולשיטת הט"ז הכסף הוא קנין, ולא כשווי לתמורה, אלא כמעשה קנין בעלמא שיוצר גמירות דעת.

הט"ז מוכרח להסביר כך פשט, מכיון שלא מובן מסברא איך הפרוטה והש"פ הם תמורת האישה. ומכיון שכך, מסביר הוא שאינם כתמורה, אלא כמעשה קנין היוצרת גמ"ד וזה גורם לקנינה. האב"מ בסימן כ"ט, ס"ק ב' מביא ראיה מהרא"ש שכסף הוא שווי האישה, ע"מ לדחות את סברת הט"ז, לגבי המוכר שטר חוב ומחלו כמה עליו לשלם, אז אומרת הגמ' שאת השווי של השטר. וכן לגבי אישה אם קידשה בשט"ח ומחלו, כמה צריך לפצות אותה, פרוטה שזה שוויה. מוכח מכאן שכסף הוא שווי (ועיין עוד באבן האזל, נשים, אישות פ"ג בהוספות).

דברי האב"מ יובנו היטב על פי יסוד 'כסף החוזר'. כסף החוזר, כך מגדירים האחרונים, שאני נותן כסף וכתמורה לכך אני צריך לקבל סחורה, זה שיעבוד של האחד לשני ע"מ שהעיסקא תיגמר. כסף החוזר זה לא כמו מעשה קנין שזה יוצר חלות או גמירות דעת, כסף החוזר יוצר מציאות. כמו בביאה, שזה יוצר מציאות של אישות, של איש ואישה. כך כסף החוזר יוצר מציאות של שיעבוד אחד לשני, איזה מציאות - של איש ואישה! מציאות איסורית לעלמא.

אם כך הפשט בסמ"ע וברא"ש שבאב"מ מובנים. הכסף הינו שווי, ככסף החוזר, שיוצר מציאות שאסורה על כל העולם ומיוחדת רק לי. וזה נכון רק אם זה כסף שווי-פדיון (כסמ"ע), שהנתינה היא חלק מקניית החפץ, וניתן לשם זה. אך במעשה קנין בעלמא, זה רק תשלום חיצוני וע"כ זה לא יוצר כסף החוזר אלא חלות קנינית - וכך בכל הקנינים הממוניים.

בתחילה הבין הט"ז בסמ"ע שהוא קונה את האישה, ודבר זה לא מובן. ולמסקנה נבין את הסמ"ע שהוא יוצר מציאות חדשה ע"י הפרוטה הזו.

וכן באב"מ בסי' מ"ד, יש מעשה קנין, שיוצר חלות איסוריות, כמו בדין כסף החוזר, שיוצרת מציאות של איסורים. וכמו שאמרנו בתוס' בהסברו הראשון, יש פה שינוי של מציאות, שהיחוד שלי משנה את החפצא של האישה יוצר מציאות חדשה וממילא אסורה לי, כך גם פה הכסף יוצר מציאות חדשה, מציאות של איסור.

דרך שניה

מח' הסמ"ע והט"ז לכאוי ניתן להסביר בצורה שונה. שבאמת כו"ע מצריכים בקנין גמירות דעת. והגמ"ד וודאי נעשית ע"י כסף. רק שחולקים הסמ"ע והט"ז מה יוצר את הגמ"ד. האם כסף שווי, דהיינו תמורה- הנאה שהוא נהנה. או שמספיק כסף קנין, מעשה קנין בעלמא שמוביל לגמ"ד. ושאלת הט"ז על סברת הסמ"ע שלכאוי לא מובן איפה התמורה, כשאני משלם פרה במקום חמור, אני נותן פרה ומקבל חמור, פה מה אני מקבל, את האישה? האם פרוטה יוצרת גמ"ד באישה ע"מ שתמכור את עצמה?

האבנ"מ בסוף ס"ק ב' בסימן כ"ט, אומר במפורש שמה שהאיש קונה זה את שווי קידושיה, היא מוכרת את הזכות הזו של 'להיות אשתו', וזה הפרוטה.

לסמ"ע הגמ"ד כן נעשית פה שהרי היא כן גומרת בדעתה למכור את קידושה, את חלות הקידושין תמורת פרוטה דהיינו את ההנאה שאישה מרוויחה פרוטה היא גומרת בדעתה לאסור את עצמה. וזה לא כפי שהבין הט"ז בתחילה, שהיא גומרת בדעתה ע"י פרוטה למכור את עצמה.

אם נכונים הדברים, כך נראה מרש"י בדף ו' ע"ב שהגמ" דנה לגבי ריבית אם האריך זמן בחודש, והוסיף פרוטה וכו', ושואלים הראשונים, מדוע אין ריבית בעצם קבלת האישה. הוא נותן סכום, ומקבל חזרה אותו סכום כולל אישה?? עונה רש"י "דלא קץ לה מידי", מכיון שזה לא דבר מסוים, אלא דבר קצת מעורפל דהיינו "שווי קידושה" (כלשון האב"מ) אז זה לא ריבית. וכך גם משמע מלשון התוס' שם.

דרך שלישית

בסוגיא בדף ז' ע"א הגמרא לומדת מעבד כנעני ומערב לגבי קידושין. "ואקדש לך מקודשת מדין ערב ערב לאו אף על גב דלא מטי הנאה לידיה קא משעביד נפשיה האי איתתא נמי אף על גב דלא מטי הנאה לידיה קא משעבדא ומקניא נפשה הילך מנה והתקדשי לפלוני מקודשת מדין עבד כנעני עבד כנעני לאו אף על גב דלא קא חסר ולא מידי קא קני נפשיה האי גברא נמי אף על גב דלא קא חסר ולא מידי קא קני לה להאי איתתא תן מנה לפלוני ואקדש אני לו מקודשת מדין שניהם ערב לאו אף על גב דלא קא מטי הנאה לידיה קא משעבד נפשיה האי איתתא נמי אף על גב דלא קא מטי הנאה לידיה קא מקניא נפשה מי דמי ערב האי דקא קני ליה קא חסר ממונא האי גברא קא קני לה להאי איתתא ולא קא חסר ולא מידי... וכן לענין ממונא"

הרמב"ם בהלכות מכירה פרק א' הלכה ו'

"האומר לחבירו תן מנה לפלוני ויקנה ביתי לך, כיון שנתן קנה הבית מדין ערב".

ובהלכות אישות ה', כ"א- דין ערב

"האשה שאמרה תן דינר לפלוני מתנה ואתקדש אני לך ונתן ואמר לה הרי את מקודשת לי בהנאת מתנה זו שנתתי על פיך הרי זו מקודשת, אע"פ שלא הגיע לה כלום הרי נהנית ברצונה שנעשה ונהנה פלוני בגללה. וכן אם אמרה לו תן דינר לפלוני מתנה ואתקדש לו ונתן לו וקידשה אותו פלוני ואמר לה הרי את מקודשת לי בהנאת מתנה זו שקבלתי ברצונך הרי זו מקודשת".

ובהל' אישות שם הלכה כ"ב- דין עבד כנעני

"אמר לה הא לך דינר זה מתנה והתקדשי לפלוני וקידשה אותו פלוני ואמר לה הרי את מקודשת לי בהנאה זו הבאה ליך בגללי הרי זו מקודשת אע"פ שלא נתן לה המקדש כלום".

ולכאורה הרמב"ם פוסק להל', בשדה מביא את הלימוד בערב וכשמגיע לאישה מביא את שני הדברים. ולכאור' דבר זה צ"ע. וכן שואל הר"ן כאן- "ולא ידעתי למה לא כתב ג"כ מדין עבד כנעני ומדין שניהם, שמא סובר הוא דדווקא לגבי קידושין גמרינן מע"כ משום דעבד ואישה כהדדי נינהו דעבד גמר לה לה מאישה, אבל לענין ממון אין למדין מעבד כנעני. אבל אין זה מחוור. וצ"ע" הכס"מ מקשה "דאולי רבינו אמורא הוא וליפלוג".

היסוד של מכירה כערב -זה תמורה, זה קיום עיסקא בין שני הצדדים. היסוד של מכירה כעבד כנעני- זה הסכס, בין הצדדים, שהרי אין לו יד.

ונראה שהרמב"ם הבין שקנין הוא מציאות שהעיסקא יוצאת אל הפועל ולכן א"א ללמוד מכר מדין ע"כ, שהרי בע"כ אין זה בתורת תשלום כיון שאין לו יד, ויד עבד כיד רבו', ואינו נחשב אלא שאחרים משלמים בשבילו ואין זה נחשב תשלום, ולכן לא הזכיר זאת הרמב"ם. אך בבמכר זה כמו שכתב הסמ"ע שצריך שיהיה תשלום - פירעון.

ובדין ערב שזה כמו תשלום, וכיון שאמר לו 'תן מנה לפלוני ויקנה ביתי לך' הרי זהו התשלום שהוא מבקש, ויועיל גם במכר.

אבל בקידושין סובר הרמב"ם דאינם קנין אלא הסכס ולכן לא צריך שיהיה בתורת תשלום אלא שהכסף נועד ליצור גמ"ד אצל האישה, ועל כן יכול לכתוב ע"כ. (וזה שכתב גם ערב, זה פשוט שיש בחי' של קנין גם באישה, וניתן להסביר עפ"י השיטות דלעיל, ואולי לשיטתו שעושים קנין על ההסכמה, מעין כפיית האישה לבעל).

הסמ"ע בהלכות קנינים אומר שהכסף הוא שווי, תחילת הפירעון של הדבר. שואל עליו הט"ז מסברא, באשה זה לא עיסקא, האישה לא גומרת בדעתה להמכר לו ע"י פרוטה, זה לא תשלום. עונה הסמ"ע אין הכי נמי, כל מה שכתוב בסי' ק"צ זה רק קנינים ששם יש קנין, תשלום ופירעון, אך באישה שם הוא לא דיבר מכיון שזה לא עיסקא אלא גמ"ד.

סיכום הדברים:

רש"י רמב"ם ומאירי- קנין קידושים ע"ג הסכמתם. הקנין נועד לכבול את האישה. אב"מ סי' מ"ד- קנין איסורי, על כל העולם ויחודה אלי. פנ"י ונצי"ב- כקנין ידו של הבעלים.

בהבנת מח' הסמ"ע והט"ז

- (א) 'כסף החוזר' יוצר מציאות איסורית וזה האיסור באב"מ.
- (ב) קונה את חלות הקידושין, שאוסרת את עצמה על עלמא. (הבנה באב"מ).
- (ג) הרמב"ם, הסמ"ע דיבר בקנינים ולא באישות. (הרמב"ם לשיטתו).